

## БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Ахметова, Л. С. 1941. Брестская крепость. Казахстан / Л. С. Ахметова. – Алматы: [б. и.]. – кн. 1. – 2016. – 623 с.
2. База данных о партизанах и подпольщиках Беларуси стала общедоступной // СБ. Беларусь сегодня [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа: <https://www.sb.by/articles/baza-dannykh-o-partizanakh-i-podpolshchikakh-belarusi-stala-obshchedostupnoy.html>. – Дата доступа: 24.03.2021.
3. Белан, П. С. Казахстанцы в боях за освобождение Белоруссии и Советской Прибалтики (1941–1945 гг.) / П. С. Белан. – Алма-Ата: Наука, 1988. – 176 с.
4. Бураков, В. Л. Уроженцы Республики Казахстан в боях за Брестскую крепость / В. Л. Бураков // Урок ценою судеб : материалы Междунар. науч.-практ. студенческой конф. (Минск, 11 мая 2016 г.) / БГУ, Военный факультет; редкол.: А. Ф. Рудник (отв. ред.) [и др.]. – Минск: БГУ, 2016. – 383 с.
5. Едыгенов, Н. Е. Участие казахстанцев в партизанском движении в Белоруссии в годы Великой Отечественной войны Н. Е. Едыгенов. – Изд. 2-е. – Алматы: Елтаным, 2015. – 185 с.
6. Исмаилов Курмаш Искинович // Партизаны Беларуси [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа: <https://partizany.by/search/?q=%D0%98%D1%81%D0%BC%D0%B0%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%98%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>. – Дата доступа: 24.03.2021.
7. Казахстан–Беларусь: Боевое братство / Г. К. Алдамжаров, А. М. Литвин [и др.] – Минск: Редакция журнала «Служба спасения 01», 2005. – 424 с.
8. Литвин, А. М. Советское партизанское движение как стратегический фактор Великой Отечественной войны: на примере Беларуси / А. М. Литвин // Республика-партизанка. К 75-летию Победы в Великой Отечественной войне. – Изд. 2-е. – М.: «Этника». – С. 156–175.
9. Литвин, А. М. Воины-казахстанцы в боях за Беларусь / А. М. Литвин // Межнациональное согласие и толерантность – ценностная основа евразийской интеграции: материалы междунар. науч.-практ. конф., Минск, 9 декабря 2014 г. / Ин-т философии НАН Беларуси. – Минск: Право и экономика, 2015. – С. 98–110.
10. Мартыанов, С. Н. Первые залпы: Докум. повесть. – М.: Молодая гвардия, 1965. – 128 с.
11. Никто не должен быть забыт / Посольство Республики Казахстан в Республике Беларусь. – Минск: Беларус. Энцикл., 2015. – 264 с.
12. Победа одна на всех. Казахстан – Беларусь. – Минск: Беларус. Энцикл., 2015. – 144 с.
13. Постановление Совета Министров Республики Беларусь 4 июня 2014 г. № 534 «Об утверждении Государственной программы на 2015–2020 годы по увековечению погибших при защите Отечества и сохранению памяти о жертвах войн» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://pravo.by/document/index.php?guid=12551&p0=C21400534&p1=&p5=0>. – Дата доступа: 24.03.2021.
14. Рачиловский, Н. С. Герой Советского Союза Сундуткали Искалиев: жизнь, боевой путь, память / Н. С. Рачиловский // Наука и образование: сохраняя прошлое, создаём будущее: сб. ст. XXIX междунар. науч.-практ. конф., Пенза, 10 сен. 2020 г. / под общ. ред. Г. Ю. Гуляева. – Пенза, 2020. – С. 54–57.

## КАНЦЭПТУАЛЬНЫЯ АСНОВЫ ДАСЛЕДАВАННЯ ПРАБЛЕМАТЫКІ АФАРМЛЕННЯ БЕЛАРУСКАГА НАЦЫЯНАЛЬНАГА РУХУ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ ХІХ – ПАЧАТКУ ХХ СТ.

**П. А. Трубычк,**  
*кандыдат гістарычных навук, дацэнт,  
дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і славянскіх народаў  
УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»*

За савецкі час у беларускай гістарычнай навуцы здолела аформіцца ўласная школа даследавання беларускага нацыянальнага руху. Яе ўмоўна можна назваць нацыянальна-марксісцкай. Асновы былі закладзены паралельна А. Луцкевічам і У. Ігнатоўскім напачатку 1920-х гадоў. Прадстаўнікі гэтай школы канстатавалі, што беларускі рух бярэ свой пачатак прыкладна з сярэдзіны ХІХ ст. і падзяляецца на два кірункі – ліберальна-народніцкі (найбольш характэрны прадстаўнік В. Дунін-Марцінкевіч) і рэвалюцыйна-народніцкі (К. Каліноўскі). Пры гэтым першы кірунак ацэньваўся як утапічны, адарваны ад рэчаіснасці, а значыць слабаперспектыўны, другі – як прагрэсіўны.

Напрыканцы XIX ст., на думку У. Ігнатоўскага, з'явіліся яшчэ два кірункі беларускім нацыянальным руху – «радыкальна-дэмакратычны» (Ф. Багушэвіч, Я. Лучына) і «ліберальна-культурніцкі» (А. Ельскі). Розніца паміж імі ў стаўленні да палітычнай рэчаіснасці. Першыя лічылі, што неабходна звергнуць расійскае самаўладдзе для далейшага развіцця Беларусі, другія – што магчымасці легальнай працы пры гэтым ладзе яшчэ не вычарпаны.

Метадалагічныя напрацоўкі нацыянальна-марксісцкай школы ў савецкі час дазвалялі «рэабілітоўваць» перад уладай шэраг беларускіх дзеячаў, якіх запісвалі ў «рэвалюцыйна-дэмакратычны лагер» [1, с. 232]. Да таго ж дадзена канцэпцыя супадала з ідэяй У. Леніна пра тры лагеры палітычных сіл у Расійскай імперыі падчас рэвалюцыі 1905–1907 гг.

Важным этапам станаўлення метадалогіі даследавання беларускага нацыянальнага руху з'яўляецца перыяд 1960–1980-х гадоў. Гэты час можна ацаніць як стварэнне пэўнага класічнага канону беларускай гістарыяграфіі дадзенага пытання. Пры гэтым, неабходна адзначыць, што класіка гістарычнай навукі ў той час стваралася пераважна філолагамі. Тут можна прывесці такія прозвішчы, як С. Александровіч [2], А. Мальдзіс [3], Р. Семашкевіч [4], У. Казбярук [5] і інш. Для гэтых аўтараў характэрны пазітывісцкістыль выкладання матэрыялу. На першы погляд можа падацца, што яны збіралі выключна факты, тэксты, дакументы. На самой справе выпрацоўваўся новы метада, які дазваляў пазбегнуць ідэалагічных абмежаванняў таго часу. Сутнасць гэтага метаду ў тым, што даваўся мінімум аналітыкі, максімум факталогіі. Нягледзячы на абавязковыя спасылкі ў бок класікаў марксізму-ленінізму, беларускім філолагам удавалася апублікаваць шэраг матэрыялаў, якія сведчылі пра вялізны пласт несавецкай, «непралетарскай» беларускай культуры.

У гэты час акадэмічныя гісторыкі мелі значна больш сціплыя здабыткі ў справе даследавання беларускага руху. Знакавай у гэтым плане з'яўляецца праца Я. Карнейчыка «Беларуская нацыя». Што тычыцца метадалогіі, то: «у сваім даследаванні аўтар зыходзіў з метадалагічных прынцыпаў марксізму-ленінізму» [6, с. 4]. У якасці сваіх навуковых арыенціраў Я. Карнейчык згадвае К. Маркса, Ф. Энгельса, У. Леніна і І. Сталіна (праца выйшла ў 1969 г., але пісалася на працягу даволі доўгага перыяду).

Разам з гэтым аўтар прызнаў, што працы не вельмі папулярнага тады ў БССР М. Улашчыка з'яўляюцца каштоўнымі. Істотным, на нашу думку, з'яўляецца і характарыстыка К. Каліноўскага як «рэвалюцыйнага дэмакрата», а лідараў БСГ як «буржуазных нацыяналістаў». Варта адзначыць, што Я. Карнейчык шмат пісаў пра русіфікатарскую палітыку расійскай адміністрацыі ў Беларусі пасля задушэння паўстання 1863 г., называючы яе шавіністычнай. Аналіз асноўных палажэнняў працы Я. Карнейчыка, якая лічыцца этапным і ў пэўным сэнсе ўзорным даследаваннем гістарыяграфіі БССР, дазваляе гаварыць пра вялікія ўнутраныя супярэчнасці метадалогіі даследавання і залежнасці высоў аўтара ад ідэалогіі таго часу. Разам з гэтым неабходна падкрэсліць, што само выкананне гэтай тэмы і выпуск манаграфіі пад назвай «Беларуская нацыя» аб'ектыўна спрыялі пошуку новых шляхоў у даследаванні беларускага руху.

Да заслуг Я. Карнейчыка можна аднесці таксама вяртанне ў гістарыяграфічнае акадэмічнае поле імён знакамітых лідараў беларускага нацыянальнага руху пачатку XX ст., такіх як В. Ластоўскі, І. і А. Луцкевічы, В. Іваноўскі, А. Уласаў і іншыя. Шмат увагі надаваў гэты аўтар «Нашай Ніве», праўда, моцна крытыкуючы яе з пазіцыі марксізму-ленінізму [6, с. 205].

Такая сітуацыя з гістарычнымі даследаваннямі ў БССР стала прычынай таго, што пасля 1991 г. гісторыкі звярнуліся да прац менавіта філолагаў, а не сваіх калег з ранейшага пакалення. Шэраг прац Г. Кісялёва і А. Мальдзіса былі перавыдадзены другі раз. Варта таксама нагадаць, што 90-я гады XX ст., гэта час, калі ў Беларусі перавыдаваліся працы А. Кіркора, М. Доўнар-Запольскага, В. Ластоўскага і іншых.

У 1992–2010 гг. было выдадзена факсімільнае выданне «Нашай Нівы» (выйшла 5 выпускаў, якія рэпрэзентуюць кірылічны варыянт газеты за 1906–1915 і 1920 гг.), з'явіліся публікацыі ў друку, прысвечаныя беларускаму нацыянальнаму руху, афармленню нацыянальнай і дзяржаўнай ідэі [7].

Прыкладам новага канцэптualaнага падыходу з'яўляецца артыкул А. Смаленчука ў расійскім часопісе «Славяноведение» [8]. Аўтар аналізуе ўплыў беларускіх гістарычных даследаванняў на станаўленне нацыянальнага руху, а таксама ўплыў нацыянальных ідэолагаў на развіццё і пазіцыі гістарычнай навукі. У якасці асноўнага матэрыялу для аналізу ўзяты творчасць і погляды К. Каліноўскага, А. Кіркора, «гоманаўцаў», Ф. Багушэвіча, М. Доўнар-Запольскага, В. Ластоўскага. У метадалагічным плане аўтар базіруе

свой аналіз на вобразе «ворага» беларусаў, якім ён адлюстроўваўся ў працах вышэйзгаданых прадстаўнікоў беларускай інтэлектуальнай эліты, і прыходзіць да высновы, што практычна ўсе яны падзяляюць «ворагаў» на «ўнутраных і знешніх». Пры гэтым «ўнутраным ворагам» выступае аб'якаваець беларусаў, г. зн. адсутнасць нацыянальнай свядомасці, а «знешнім» – Расія і / або Польшча. А. Смальянчук паказвае, што гістарыяграфія і грамадская думка рэчы ўзаемазвязаныя, хоць невялікі аб'ём артыкула не дазволіў грунтоўна прапрацаваць дадзены момант.

На пачатку 1990-х гадоў пачаўся фундаментальны праект – выданне 6-томнай «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі». Выданне ўжо паводле свайго фармату мусіла надоўга замацаваць навуковы погляд на шэраг важных пытанняў нацыянальнай гісторыі, пазначыць шляхі метадалагічнага аналізу працэсу афармлення беларускай нацыянальнай і дзяржаўнай ідэі. Беларускі нацыянальны рух у гэтым сэнсе займае адмысловае месца, як непасрэдна папярэднік адраджэння дзяржаўнасці. У адпаведным энцыклапедычным артыкуле дадзена не толькі апісанне руху, але і яго перыядызацыя. Аўтар А. Каўка вылучыў два асноўныя этапы: 1794–1863 гг. – «рух у сабе», здзейснены ў рамках пераважна польскага «нацыянальна-вызваленчага працэсу»; 1863–1918 гг. – «рух для сябе» – усведамленне і змаганне за ўласнабеларускія нацыянальныя інтарэсы, для дасягнення канчатковай мэты – адраджэння беларускай дзяржаўнасці [9]. У дадзеным выпадку відавочны новы падыход, калі разгортванне беларускага руху падзяляецца на два этапы паводле храналагічнага прынцыпу. З іншага боку, гэтыя этапы ўзаемадапаўняюцца, а не ўзаемавыключаюцца.

У 1994 г. выйшаў першы том «Нарысаў гісторыі Беларусі», дзе навукоўцы акадэмічнага Інстытута гісторыі паспрабавалі пераасэнсаваць гістарычны шлях беларускага народа. Раздзел «Фарміраванне беларускай нацыі» напісаў М. Біч. Тут ужо заўважаецца істотнае адрозненне ад прац савецкага часу, як паводле зместу, так і ў канцэптуальным адносінах. Хоць марксізм, эканамічны дэтэрмінізм працягваў заставацца галоўнай метадалагічнай асновай аўтара. Характэрным тэзісам для М. Біча стаў тэзіс пра тое, што К. Каліноўскі не лічыў «ронд польскі» сваім, што ў яго публіцыстыцы выразна чытаецца праграма дасягнення Беларуска-Літвой незалежнасці ад Польшчы і ад Расіі [10, с. 350].

М. Біч таксама напісаў пра «нашаніўскі перыяд». Даючы палітычную ацэнку тыднёвіку, даследчык пісаў, што кіраўнікі «Нашай Нівы» ў перыяд рэакцыі сышлі на ліберальна-народніцкія, асветніцкія пазіцыі». Беларускі нацыянальны рух гэтага часу М. Біч характарызаваў як «сялянскі, народніцкі па характары» [10, с. 429, 435]. На нашу думку, можна з упэўненасцю сказаць, што сацыяльная ідэалогія нацыянальнага руху ў гэтым выданні апісана і прааналізавана М. Бічом у катэгорыях нацыянальнага марксізму. Характэрнай рысай гэтай метадалогіі з'яўляецца прызнанне самастойнасці беларускай нацыі і права яе на ўласную дзяржаўнасць. Разам з гэтым сцвярджалася, што нацыянальныя эліты другой паловы XIX–XX ст. дзейнічалі, зыходзячы з класавых катэгорый.

Новы канцэптуальны падыход выкарыстаны ў працы А. Смаленчука, прысвечанай «краёвай» ідэі. Аўтар спрабуе разгледзець працэс станаўлення беларускай нацыянальнай і дзяржаўнай ідэі праз прызму «польскага пытання» ў расійскай імперскай палітыцы на тэрыторыі былога Вялікага Княства Літоўскага. Для А. Смаленчука відавочна, што праз Беларусь прайшоў «цывілізацыйны раскол», які перадвызначыў розныя кірункі нацыянальнага руху і паўплываў на змест беларускай ідэі: «вырашэнне расійскімі ўладамі “польскага пытання” набыло характар цывілізацыйнага канфлікту, ад вынікаў якога залежаў выбар вектара развіцця Беларусі» [11, с. 362].

Такім чынам, незалежна ад прадмету і нават тэмы даследавання, даследчыкі кажуць пра два варыянты нацыянальнай і дзяржаўнай ідэі на беларускіх землях напрыканцы XIX–пачатку XX ст. Гэтым высновам спрыяе цывілізацыйны падыход, які ўсё больш закараняецца ў беларускай гістарычнай навуцы. А. Смальянчук піша: «краёўцы імкнуліся паспрыць фармаванню нацыі грамадзянскага (палітычнага) тыпу. Іх ідэалогія супрацьстаяла канцэпцыі этнакультурнай (этнамоўнай) нацыі, якая хутка пашыралася ў Цэнтральна-Ўсходняй Еўропе, сярод народаў, што не мелі ўласнай дзяржаўнасці» [11, с. 363]. Тут даследчык прымяняе кампаратыўны метадад, што таксама характэрна для даследавання П. Церашковіча [12].

На думку А. Смаленчука, у асяроддзі эліты беларускіх зямель было дзве канцэпцыі нацыі: палітычная і этналінгвістычная, і гэта было асноўным маркерам, які аддзяляў «краёўцаў» ад дзеячаў беларускага нацыянальнага руху пачатку XX ст. Пры гэтым «краёвая» ідэя часта разглядаецца як «дэмакратычная»,

«нашаніўская» як «утылітарная». Больш за тое, метада кампаратывістыкі прыводзіць даследчыка да высноў, што «краёвая» ідэя была больш прагматычнай: «...на пачатку XX ст. у сілу неспрыяльных унутраных і знешніх абставін ідэя палітычнай нацыі не стала падмуркам беларускага руху, хаця вельмі актыўна выкарыстоўвалася беларусамі. Між тым гісторыя Еўропы ўсяго XX ст. выразна засведчыла перспектыўнасць менавіта дактрыны палітычнага нацыяналізму» [13]. Зноў жа «краёвасць» у гэтым даследаванні разглядаецца як праява выключнасці беларускай гісторыі сярод іншых суседніх народаў. Беларусь выступае нечым выключным, тым, чаго не было ў іншых народаў і рэгіёнаў.

Вялікі канцэптuallyны ўнёсак у даследаванні беларускіх нацыянальных партый належыць А. Сідарэвічу, які займаецца пытаннямі беларускага сацыялістычнага руху і вывучэннем спадчыны А. Луцкевіча [14, 15]. Ён сабраў і апублікаваў шмат важнага фактычнага матэрыялу, грунтоўна яго пракаментываўшы. Працы А. Сідарэвіча характарызуецца высокай ступенню факталагічнай дакладнасці і глыбокімі, добра прадуманымі высновамі. Сюды трэба дадаць таксама высокую тэарэтычную падрыхтаванасць гэтага аўтара ў асэнсаванні сацыялізму. Ён, напрыклад, спрабуе, ці не ўпершыню ў беларускай гістарычнай навуцы, напісаць псіхалагічныя партрэты дзеячаў тагачаснага беларускага руху [16]. Паводле канцэптuallyных падыходаў, гэты даследчык аналізуе нацыянальны рух марксісцкіх катэгорыях і ў гэтым плане можна казаць пра падабенства поглядаў прадстаўнікоў беларускай гістарычнай навукі канца XX ст., такіх, як А. Сідарэвіч і М. Біч, з поглядамі А. Луцкевіча і У. Ігнатоўскага.

Пытаннем узаемаадносін беларускага нацыянальнага руху з польскімі сацыялістамі займаўся І. Яцкевіч [17]. Даследчык адзначае, што ППС, супрацоўнічаючы з БСГ, імкнулася пашырыць свой уплыў на беларускае насельніцтва і падпарадкаваць беларускі нацыянальны рух, аднак дасягнуць гэтай мэты не змагла. Такую выснову аўтар робіць, аналізуючы факт узнікнення ў 1904 г. па ініцыятыве ППС Сацыялістычнай партыі Белае Русі (СПБР), якая мела такую ж праграму, як і БСГ, з розніцай у тым, што выказвалася за федэрацыю не з Расіяй, а з Польшчай. Тое, што партыя была ўтворана штучна і не мела ўплыву на беларускае насельніцтва, пацвярджаецца яе распадам з прычыны непапулярнасці напрыканцы рэвалюцыі 1905–1907 гг.

Р. Літвінёнак, аналізуючы дзейнасць польскіх партый і групак на беларускіх землях прыйшла да высновы, што ў іх асяроддзі стаўленне да беларускага нацыянальнага руху хісталася ад крайне негатывных пазіцый нацыянал-дэмакратаў да абыякавых краёўцаў-кансерватараў [18].

Праблемы ўтварэння і дзейнасці БСГ даследавала А. Д. Тогулева [19]. Яна прааналізавала погляды і праграмныя патрабаванні БСГ па нацыянальным пытанні, ахарактарызавала ролю партыі ў развіцці беларускага нацыянальнага руху. Беларускі нацыянальны рух у міжрэвалюцыйны перыяд разгледзеў М. В. Цуба [20]. Аднак аўтар амаль не закранае пытання ўзаемаадносін беларускіх нацыянальных арганізацый з іншымі нацыянальнымі рухамі Паўночна-Заходняга краю, іх стаўлення да беларускага пытання.

Значны ўклад у распрацоўку праблематыкі беларускага нацыянальнага адраджэння ўнёс А. У. Унучак. У цэнтры ўвагі даследчыка знаходзілася газета «Наша ніва», якая з 1906 па 1915 гг. уяўляла сабой ідэйны цэнтр усяго беларускага нацыянальнага руху. Аўтар на падставе архіўных крыніц і матэрыялаў друкаванага органа разглядае нацыянальны аспект грамадска-палітычных працэсаў у Беларусі напачатку XX ст. [21].

Такім чынам, «дэмакратызм» беларускага руху застаецца перспектыўнай даследчыцкай праблемай. Праблеме афармлення і распрацоўкі беларускай нацыянальнай ідэі, станаўлення беларускага нацыянальнага руху інтэлектуальнымі асяродкамі беларускай інтэлігенцыі прысвечана даволі салідная, у першую чаргу беларуская, гістарыяграфія. Асноўны падмурак гэтай гістарыяграфіі сфарміраваўся ў 1960–1980-я гады ў БССР, галоўным чынам філолагамі і філосафамі, якія сабралі і апублікавалі значны фактаграфічны матэрыял. Але даследаванні гэтага перыяду мелі істотныя хібы, бо ствараліся ва ўмовах існавання ідэалагічнай цензуры і маглі аперываваць толькі пэўным наборам фактаў і толькі марксісцка-ленінскай метадалогіяй. У выніку, даследаванні пытання не было комплексным і ўсебаковым.

На сучасным этапе беларуская гістарычная навука працягвае шмат у чым быць залежнай ад напрацовак зробленых дзеячамі беларускага нацыянальнага руху у 1920–1930-я гады. Разам з тым пачынаючы з 1990-х гадоў беларуская гістарыяграфія нацыянальнага руху і нацыянальнай і дзяржаўнай ідэі актыўна пачала асэнсоўваць метадалагічныя напрацоўкі беларускай нацыянальнай і «заходнерускай»

гістарыяграфій канца XIX–пачатку XX ст. Такім чынам, можна канстатаваць, што айчынная гістарыяграфія нацыянальнага руху, а таксама беларускай нацыянальнай і дзяржаўнай ідэі знаходзіцца на этапе станаўлення і метадалагічных пошукаў.

#### БІБЛІАГРАФІЧНЫ СПІС

1. На шляху станаўлення беларускай нацыі: гістарыяграфічныя здабыткі і праблемы / В. В. Яноўская [і інш.] ; навук. рэд. В. В. Яноўская; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск: Беларус. навука, 2011. – 311 с.
2. Александровіч, С. Х. Гісторыя і сучаснасць: Літаратурна-крытычныя артыкулы / С. Х. Александровіч. – Мінск: Беларусь, 1968. – 255 с.
3. Мальдзіс, А. І. Творчае пабрацімства. Беларуска-польскія літаратурныя ўзаемасувязі ў XIX ст. / А. І. Мальдзіс. – Мінск: Навука і тэхніка, 1966. – 157 с.
4. Семашкевіч, Р. Беларускі літаратурна-грамадскі рух у Пецярбурзе (кан. XIX–пач. XX ст.) / Р. Семашкевіч. Мінск: БДУ, 1971. 132 с.
5. Казбярук, У. М. Ступені росту : беларуская літаратура канца XIX–пачатку XX ст. і традыцыі польскіх пісьменнікаў / У. М. Казберук. – Мінск: Навука і тэхніка, 1974. – 192 с.
6. Карнейчык, Я. І. Беларуская нацыя: гістарычны нарыс / Я. І. Карнейчык. – Мінск: Навука і тэхніка, 1969. – 308 с.
7. Ермаловіч М. Слова пра «Нашу ніву» (да выхаду факсімільнага выдання) // Польша. 1990. № 2. С. 164–168.
8. Смоленчук В. Ф. Белорусская историография второй половины XIX–начала XX века и становление национальной идеологии // Славяноведение. – 1999. – № 5. – С. 60–67.
9. Каўка, А. Беларускі нацыянальна-вызваленчы рух / А. Каўка // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 1. С. 445–448.
10. Нарысы гісторыі Беларусі: У 2 ч. Мінск: Беларусь, –1994. Ч. 1. – 527 с.
11. Смалянчук, А. Паміж краёвасцю і нацыянальнай ідэяй. Польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях. 1864 – люты 1917 г. / А. Смалянчук. – СПб.: Неўскі прасцяг, 2004. – 406 с.
12. Терешкович П. В. Этническая история Беларуси XIX–начала XX в.: В контексте Центрально-Восточной Европы. – Минск: БГУ, 2004. – 223 с.
13. Смалянчук, А. Беларускі рух пачатку XX ст. і ідэя палітычнай нацыі / А. Смалянчук // На шляху да праўды: Матэрыялы VIII Міжнар. навук. канф. «Шлях да ўзаемнасці» (Белавежа, 15–17 чэрв. 2000 г.) і «круглага стала» «ідэя беларускасці і ідэя польскасці на мяжы тысячагоддзяў: да вызначэння паняццяў» (Мінск, 6–7 верас. 2000 г.) / Рэдкал.: А. Баршчэўскі і інш. – Мінск: «Беларускі кнігазбор», – 2001. – С. 196–205.
14. Сідарэвіч А. Хроніка // Крыніца. 2000. № 11–12. С. 134–137.
15. Сідарэвіч, А. Самавызначэнне беларускай сацыял-дэмакратыі / А. Сідарэвіч // Бел. гіст. часопіс. – 1998. – № 2. – С. 24–32.
16. Да гісторыі Беларускай Сацыялістычнай Грамады: агляд крыніцаў / падр. А. Сідарэвіч // Arche. 2006. № 4. С. 153–174; № 5. 221–229.
17. Яцкевіч, І. ППС на Беларусі / І. Яцкевіч // Беларуская мінуўшчына. – 1997. – № 4. – С. 18–22.
18. Литвиненок, Р. Польское общественно-политическое движение в Беларуси и Литве и белорусский вопрос (конец XIX–начало XX в.) / Р. Литвиненок // Гісторыя: праблемы выкладання. – 1999. – № 2. – С. 18–27.
19. Тогулева, А. Д. Беларуская сацыялістычная грамада: праблемы ўтварэння і палітычнай дзейнасці: аўтарэф. дыс. ...канд. гіст. навук: 07.00.02 / А. Д. Тогулева; БДУ. – Мінск, 1997. – 21 с.
20. Цуба, М. В. Беларускі нацыянальны рух у перыяд паміж дзвюма дэмакратычнымі рэвалюцыямі (1907–люты 1917 гг.) / М. В. Цуба. – Брэст : Выд-ва С. Лаўрова, 2003. – 196 с.
21. Унучак, А. У. «Наша ніва» і беларускі нацыянальны рух (1906–1915 гг.) / А. У. Унучак. – Мінск: Беларус. навука, 2008. – 186 с.

### СОЦИАЛЬНАЯ ПОМОЩЬ НАСЕЛЕНИЮ НА ТЕРРИТОРИИ БЕЛАРУСИ В ОТРАЖЕНИИ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

*А. А. Филистович,*

*Секретарь советов по защите диссертаций при БГПУ*

В дореволюционный период исследовались различные направления государственного, общественного и церковного признания с учетом зарубежного опыта (К. Д. Безменов [2], П. Г. Ганзен [9, 10], В. И. Герье [11, 12,